

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury

Czech Technical University in Prague, Faculty of Architecture

PhDr. František Gabriel, Ph.D.

Hrady severních Čech

Castles of North Bohemia

Summary

Castellology considers castles a very important historical source. Their study contends the problem of the formal structure of undefined concepts “castle”, “keep”, “donjon”, “outer ward”, “adjoining castle” and many others. Thus, there are sets with no visually comparable signs, or other types of residences are included among castles. These mainly involve residences not mentioned in written materials of the times. The basic starting point for the study of castles is their typology. The North Bohemian research distinguishes between royal and aristocratic castle buildings, built from the 10th century to the Hussite Wars period, divided further into disposition types.

Royal castles: forts (*Klamorna u Chvalčovic, Hradsko–Kanina, Mělník, Dómský pahorek–Litoměřice, Libochovany–Hrádek s Tříkřížovým vrchem, Zámecká skála–Děčín*), Romanesque castles (*Mělník*), transitional-type castles (*Kvítkov*), castles with peripheral development (*Bezděz, Děvín, Děčín, Houska*), Central European castells (*Litoměřice*), French castells (*Vartenberk*).

Aristocratic castles: Romanesque castles (*Hvězda*), transitional-type castles (*Lipý*), keep-disposition castles (*Schönbuch, Šarfenštejn, Lemberk, Michalovice, Kokořín, Střekov, Zvířetice*), castles with a donjon and other residential development (*Hrubý Rohozec, Zakšín*), castles with a donjon as the only residential building (*Vřísek, Křída, Zbýny, Velenice, Loubí, Dražejov, Čap*), castles with casing walls (*Chudý Hrádek*), rock castles (*Šauenštejn; Helfenburk, Stohánek; Falkenštejn Jestřebí*), castles with a residential tower only or block-schemed on mounds (*Litýš, Kamenice, Pihel, Panna, Svojkov, Falkenburk, Hamerský Špičák, Mazova horka, Kalich, Zámecký vrch, Starý Berštejn, Fredevald, Kamýk, Ralsko, Ronov, Vrabinec*). After the Hussite Wars, followed in the North Bohemia by the Lusatian-Wartenberg Wars, aristocracy leaves castles and starts building chateaux.

CONCLUSION. The studied castle buildings in the specified set conform typologically to the Bohemian buildings with the same function. The established differences are connected with the terrain forms used for castle construction. These mainly include sandstone bases, raising the question of their function and leading to a substantial reduction of localities regarded as castles.

Souhrn

Castellologie přistupuje ke hradům jako k velmi významnému historickému pramenu. Jejich studium naráží na problém ve formální struktuře nedefinovaných pojmů „hrad“, „bergfrit“, „donjon“, „předhradí“, „příhrádek“ a řady dalších. Tak vznikají soubory s vizuálně nesouměřitelnými znaky, nebo se k hradům přiřazují i jiné typy sídel. Jedná se především o sídla, neuváděná v dobových písemných pramenech. Základním východiskem při studiu hradů je typologie. Výzkum severních Čech dělí hradní stavby od nejstarších z 10. století až po hrady budované ještě v období husitských válek dle zakladatele na panovnické a šlechtické, které dále rozkládá do dispozičních typů.

Panovnické hrady: hradiště (*Klamorna u Chvalčovic, Hradsko–Kanina, Mělník, Dómský pahorek–Litoměřice, Libochovany–Hrádek s Tříkřížovým vrchem, Zámecká skála–Děčín*), románské (*Mělník*), hrady přechodného typu (*Kvítkov*), hrady s obvodovou zástavbou (*Bezděz, Děvín, Děčín, Houska*), středoevropské kastely (*Litoměřice*), francouzské kastely (*Vartenberk*).

Šlechtické hrady: románské (*Hvězda*), hrady přechodného typu (*Lipý*), hrady bergfritového dispozice (*Schönbuch, Šarfenštejn, Lemberk, Michalovice, Kokořín, Střekov, Zvířetice*), hrady s donjonem a další obytnou zástavbou (*Hrubý Rohozec, Zakšín*), hrady s donjonem jako jedinou obytnou stavbou (*Vřísek, Křída, Zbýny, Velenice, Loubí, Dražejov, Čap*), hrady s plášťovou zdí (*Chudý Hrádek*), skalní hrady (*Šauenštejn; Helfenburk, Stohánek; Falkenštejn Jestřebí*), hrady pouze s obytnou věží nebo blokového schematu na kupách (*Litýš, Kamenice, Pihel, Panna, Svojkov, Falkenburk, Hamerský Špičák, Mazova horka, Kalich, Zámecký vrch, Starý Berštejn, Fredevald, Kamýk, Ralsko, Ronov, Vrabinec*). Po husitských válkách, prodloužených v severních Čechách o války lužicko–vartenberské, opouští šlechta hrady a buduje si zámky.

ZÁVĚR. Při studiu hradních staveb ve vymezené sondě je typová shoda s funkčně stejnými objekty v Čechách. Odlišnosti, které zde zjišťujeme, se váží na terénní tvary, užívané jako staveniště hradů. Jedná se především o pískovcové podloží, na kterém si však musíme klást otázku jejich funkce a redukovat tak značně větší počet lokalit, považovaných za hrady.

Klíčová slova: hrad, severní Čechy, typ, hradiště, hrady přechodného typu, hrady s obvodovou zástavbou, střeoevropské kastely, francouzské kastely, hrady bergfritového dispozice, hrady s donjonem, skalní hrady.

Keywords: castle, north Bohemia, type, forts, transitional-type castles, castles with peripheral development, Central European castells, French castells, keep-disposition castles, castles with a donjon, rock castles.

České vysoké učení technické v Praze

Název: Hrady severních Čech

Autor: PhDr. František Gabriel, Ph.D.

Počet stran: 34

Náklad: 150 výtisků

© František Gabriel, 2009

ISBN

OBSAH

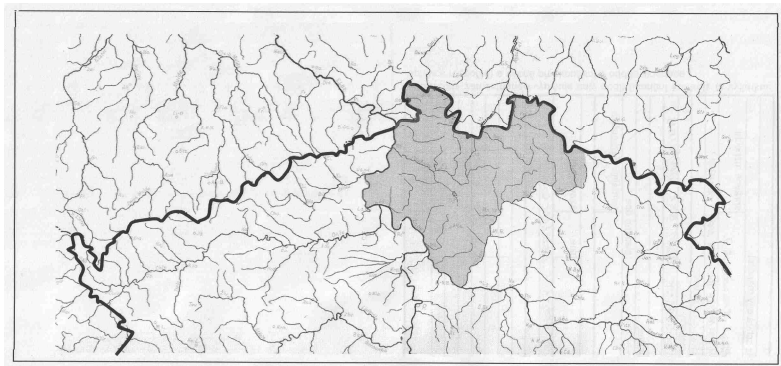
ÚVOD.....	6
1 VYMEZENÍ TÉMATU.....	6
2 PROBLÉMY HRADŮ A JEJICH STAVEB.....	7
3 MODEL VÝVOJE HRADŮ SEVERNÍCH ČECH.....	11
3.1 Královské hrady.....	11
3.2 Šlechtické hrady.....	14
ZÁVĚR.....	23

ÚVOD

Studium hradů není pouze romantickou zábavou amatérů nebo zdrojem obživy hledačů pokladů. Historická disciplína, nazývaná také castellologie či hradologie přistupuje ke hradům jako k velmi významnému historickému prameni a současně participuje na ochraně hradů, představujících významný bod naší kulturní krajiny. Pro pochopení hradů, zachovaných vždy pouze v archeologizované podobě, je nezbytné studovat jak celek, tak i jednotlivé stavby a jejich vzájemné vztahy. Formální struktura hradů je složitým komplexem, s řadou systémů od komunikačního až po reprezentativní, které však povětšinou neumíme jednoznačně vložit do hradních reliktiů a představují proto jeden z cílů našeho studia. V jiné rovině leží problémy stavebního vývoje a s ním související datace. Při tvorbě modelů se opíráme o běžné metody stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu (Gabriel 1996; 2006). Jedním z prostředků, které nám umožňují s hradními zříceninami pracovat jako s historickým pramenem je typologie, tvořená rovněž v několika vrstvách. V poslední době se při studiu hradů uplatňuje především typologie, třídící hrady podle dispozice (Durdík–Bolina 2001).

1 VYMEZENÍ TÉMATU

Oblast severních Čech práce vymezuje jako pravobřežní povodí Labe až k pravobřeží Jizery. Oblast, zahrnující celé správní území okresu Česká Lípa a části okresů Děčín, Jablonec nad Nisou, Liberec, Litoměřice, Mělník, Mladá Boleslav a Semily, je petrologicky typická kvádrovým pískovcem, povrchovými vyvřelinami a v menší části na severu vyvřelinami hlubinými. Petrologický charakter udává i geomorfologickou podobu krajiny, vzniklé rozpukáním pískovcové tabule do podoby skalních měst, vyvřením čedičových, znělcových a polzenitových kup a obnažením starší žuly za Lužickým zlomem. Všechny tyto horniny se uplatnily při stavbě hradů a to jak formou lámané horniny při zdění, tak pro zahloubení do podloží.

Obr. 1: Vymezení sondy severních Čech.

Časové vymezení limitují nejstarší hrady z 10. století a nejmladší stavby, zakládané v období husitských válek. Řada hradů však doznala řady přestaveb, které překročily nejen pozdně gotický slohový výraz, ale v některých případech rovněž renesanci. Přesah přes pozdní gotiku, který poškodil gotický výraz stavby, je chápán jako archeologizace.

2 PROBLÉMY HRADŮ A JEJICH STAVEB

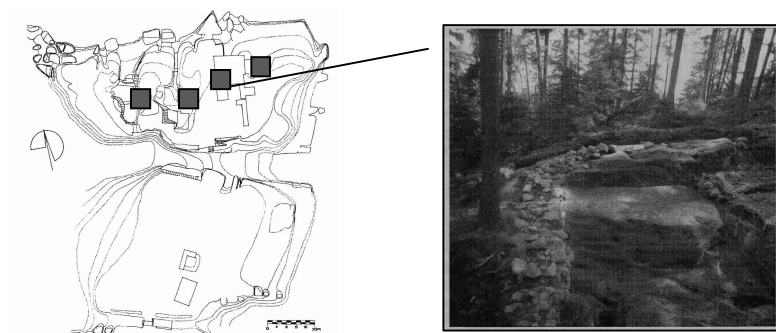
Současné studium hradů vykazuje řadu problémů, požadujících prověření některých, povětšinou základních pojmů, v kastellologii běžně užívaných. Již vlastní pojem „hrad“ dosud nebyl jako prvek formální struktury definovaný, a totéž platí i o řadě pojmů dalších (např. „bergfrit“, „donjon“, „předhradí“, „příhrádek“). Obtížnost definování formálního projevu pojmů naráží mimo jiné na různou míru archeologizace objektů s nimi spojovanými. Tak na příklad pod pojem „hrad“ řadíme soubory staveb, které na jedné straně mezi hrady řadí i písemnou formou zachycený dynamický systém, na druhé straně však i takové lokality, o kterých dobové záznamy vůbec nehovoří, nebo je s lokalitami nedovedeme jednoznačně spojit (Gabriel 2006). Při jejich typovém zařazení, které je nezbytné pro další využití hradů, jako historického pramene, pak vznikají soubory s vizuálně nesouměřitelnými znaky, případně dochází i k přimísení jiných typů sídel. Z tohoto důvodu se jako nezbytná jeví zohlednit míru

archeologizace při zařazení lokality do dispozičního typu hradu (Durdík–Bolina 2001) a případně eliminovat lokality, které k hradům jednoznačně přiřadit nemůžeme.

Případů vyloučení lokality ze skupiny hradů dnes zjišťujeme řadu. Jedná se především o sídla, neuváděná v dobových písemných pramenech buď vůbec, nebo bez kontinuálního vědomí jejich vlastního jména. Právě u této skupiny lokalit často nedovedeme propojit starší zprávy se známými relikty. Typickou ukázkou je skupina lokalit na katastrech obcí Brtníky (Brtnický Hrádek, okr. Děčín), Vlčí Hory (Vlčí Hrádek, okr. Děčín), Kyjova (Kyjovský Hrádek, okr. Děčín, obr. 2)) a Dolní Chříbské (Chříbský Hrádek, okr. Děčín). Relikty těchto sídel nedokládají jednoznačnou souvislost s hradními stavbami (Gabriel–Vaněk 2006). Průzkum přehodnotil i osídlení na kupě Malý Bezděz (Bezděz, okr. Česká Lípa), kam dnes lokalizujeme, podobně jako na předchozí sídelní polohy, osadu horníků (Gabriel 2001). Nejasnou funkci mají lokality Nedamy (Jestřebice, okr. Mělník), Kostelíček (Jestřebice, okr. Mělník), Starý Kokořín (Kokořín, okr. Mělník), stejně jako řada lokalit v Českém ráji, ležících již mimo sondu (Gabriel–Podroužek 2006). Přehled lokalit s malou pravděpodobností funkce hradu jistě není vyčerpávající, jednoznačně však je patrná jejich převaha na pískovcovém podloží. Zdá se, že možnost vyloučit některé z těchto reliktních sídel může vysvětlit zvýšenou četnost hradů na tomto podloží (Gabriel 1995).

Méně časté asi budou případy chybného propojení jména hradu z písemných pramenů s relikty v terénu. Jako takové se jeví spojení hradu Sloup, zmiňovaného jako Birkenstein v roce 1324, s lokalitou na skalním suku, jmenovanou Einsiedlerstein. Suk, vystupující v minulosti vedle staršího zámku nad bažinatý terén, spojil s hradem teprve počátek 19. století (Gabriel–Podroužek–Zahradník 2001). Jako středověké sídlo však mohl sloužit i zámek, zatímco skalní suk mohl být užíván pouze v případě nebezpečí jako refugium (obr. 3). Jinou funkci asi plnila v sousedním Sasku mimo sondu ležící lokalita,

označovaná dnes jako hrad Neurathen (Neugebauer 1986), jevíci se spíše jako osada.

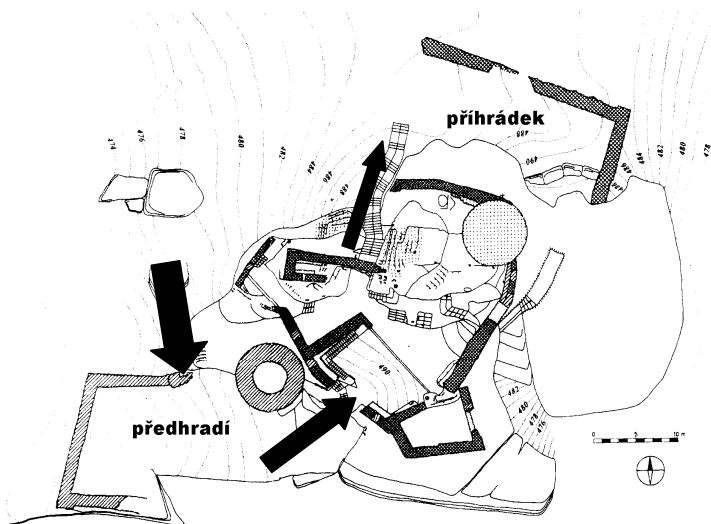
Obr. 2: Kyjovský Hrádek, k.ú Kyjov. Celkový plán lokality a část základu jednoho ze čtyř domů.

Stejnou pozornost jako pojem „hrad“ vyžaduje i terminologie částí hradů a jejich staveb. Běžně užívaný pojem „předhradí“ se váže výhradně na hrady šlechtické, zatímco královské hrady, jak uvádí T. Durdík (1983, 471) nebyly hospodářským centrem hradního zboží a ve středověké struktuře představují výhradně spotřebitelské objekty. Ve formální struktuře představují průchozí díl mezi vstupem a hradním jádrem. Definice jejich podoby se úzce váže na komunikační systém a funkci staveb jednotlivých dílů. Podobný charakter mají i „příhrádky“, které chápeme jako neprůchozí hospodářský či výrobní díl hradu. Vznik příhrádek může souviset se změnami v komunikačním systému. Tak se jeví příhrádek hradu Frýdštejna (obr. 4).

Povšimněme si ještě pojmů „bergfrit“ a „donjon“. Oba se vztahují k věžím a v poslední době se staly předmětem zájmu právě v severních Čechách, kde zasahují do definice typu skalní hrad. Definice pojmu „bergfrit“ předpokládá využívání věže jako posledního útočiště pro obyvatele hradu.

Obr. 3: Skální suk Einsiedlerstein. Šipka značí okraj dnes zavezeného staveniště zámku. Foto R. Kursa.

Obr. 4: Hrad Frýdštejn. Komunikační schéma z předpolí do předhradí, dále do hradního jádra a odtud do příhrádku, kudy byl plánován nerealizovaný vstup do jádra (Gabriel 2002).

Z tohoto důvodu není otevřena v přízemí a přístup do ní umožňuje dveřní otvor v patře, přístupný z vnějšku po dřevěné konstrukci (Durdík 1999, 57). Druhý typ věže, „donjon“, byl z hlediska obrany neplnohodnotný. Jako trvale bývaný byl přístupný z přízemí a jeho postavení na hradě většinou neodpovídá potřebám obrany (Durdík 1999, 117). Mezi uvedené typy věží kladou především němečtí autoři řadu nejrozumnějších mezistupňů, dovozovaných jak podle škály obytnosti, tak i podle vývoje hradních typů a tedy i podle různých oblastí (Wohntürme 2001). Na tomto místě se přidržíme pouze donjonu a bergfritu, které nám dovolí řešit problém skalních hradů.

3 MODEL VÝVOJE HRADŮ SEVERNÍCH ČECH

Výsledek studia hradních staveb nám dovoluje rozdělit hrady severních Čech do dispozičních typů, které literatura definuje a určuje jejich stáří (Durdík 1999; Durdík–Bolina 2001). Na nich je také postaven model vývoje hradů naší sondy, ve kterém hrady dělíme na královské (knížecí) a šlechtické.

3.1 Královské hrady

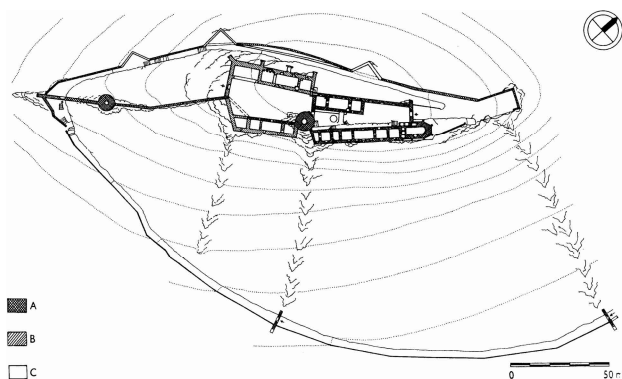
Pomineme-li pravěké hradiště na kupě u Hradce (k.ú. Srdov, okr. Litoměřice), leží v naší sondě minimálně šest raně středověkých hradů (*Klamorna u Chvalčovic, Hradsko–Kanina, Mělník, Dómský pahorek–Litoměřice, Libochovany–Hrádek s Tříkřížovým vrchem, Zámecká skála–Děčín*), označovaných ovšem v literatuře běžně jako hradiště. Nejstarším zděným vrcholně středověkým hradem panovníka byl v naší sondě bezpochyby hrad Mělník. Archeologizace však zasáhla hrad takovou měrou, že dnes jej bez archeologického výzkumu nemůžeme přesněji zhodnotit.

Na tradici hradišť navázal typ hradů přechodného typu (Durdík 2007, 234). V naší sondě jej, ovšem bez povědomí o jeho zakladateli, reprezentuje bezejmenná lokalita (obr. 5), označovaná jako *Kvítkov 02* (Gabriel–Panáček 2000, 99–101).

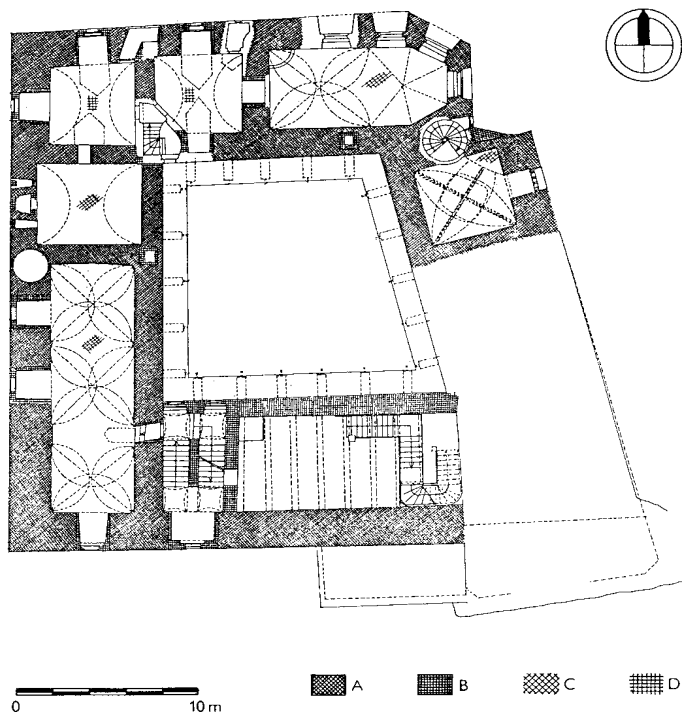

Obr. 5: Bezejmenná lokalita, k.ú. Kvítkov (Gabriel–Panáček 2000, 100).

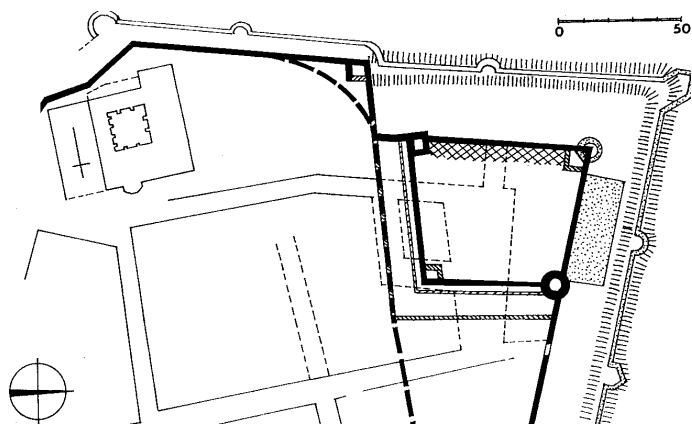
Do horizontu královských hradů druhé poloviny 13. století náleží typ hradů s obvodovou zástavbou. Mezi jejich typické ukázky řadíme *Bezděz a Housku* (obr. 6, 7). Současná podoba hradů *Děvína* a *Děčína* je nedovoluje jednoznačně zařadit do tohoto typu.

Obr. 6: Hrad Bezděz (Gabriel–Panáček 2000, 28).

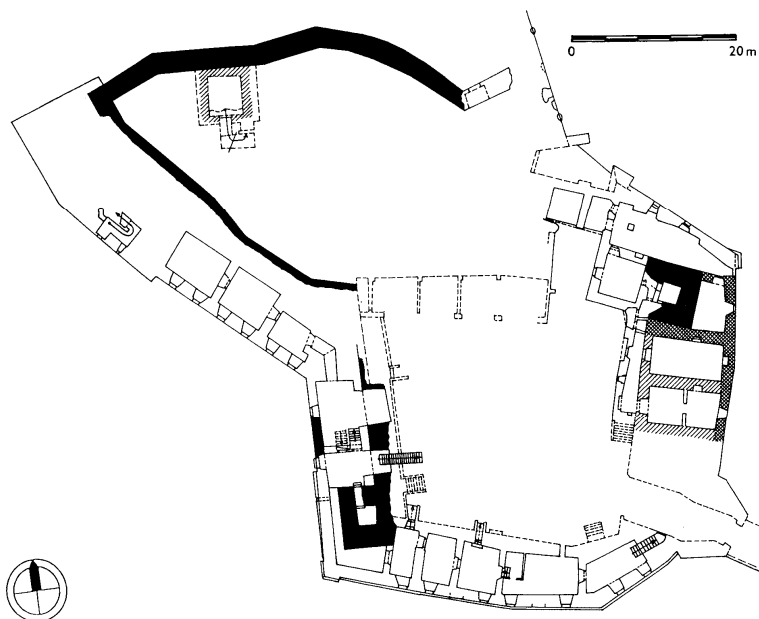

Obr. 7: Hrad Houska (Gabriel–Panáček 2000, 80).

Obr. 8: Hrad Litoměřice (Durdík 1998, 233).

V městském prostředí založil panovník hrad *Litoměřice* (obr. 8), který T. Durdík (1998, 231-235) rekonstruuje jako středoevropský kastel. Značná míra archeologizace však lokalitu řadí do roviny hypotéz, stejně jako při rekonstrukci nejstarší podoby hradu *Vartenberku* (obr.9), kladeného hypoteticky mezi francouzské kastely, náležející rovněž do královské hradní produkce.

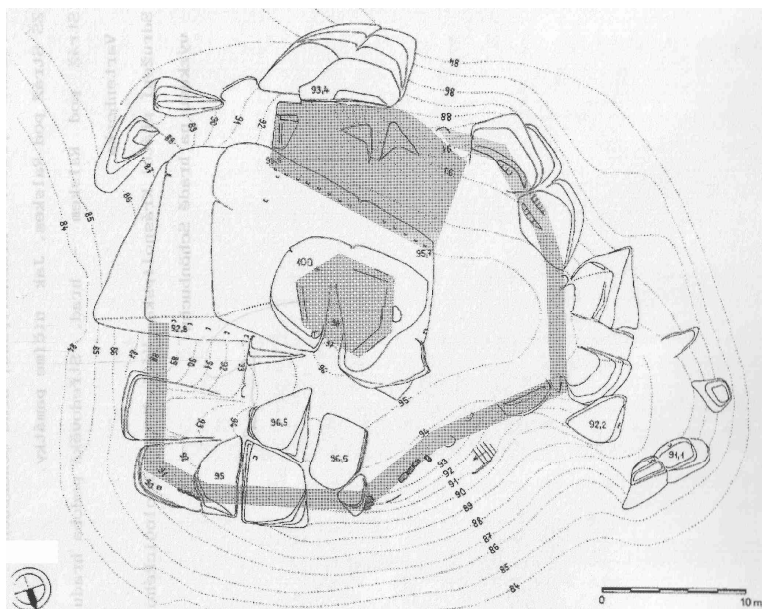
Obr. 9: Hrad Vartenberk (Gabriel–Panáček 2000,125).

Všechny uvedené královské hradní stavby vznikají na severu Čech v druhé polovině 13. století. Po té stavební aktivity panovníka v této oblast končí. Snad jedinou výjimku představuje stavba hradního paláce v Litoměřicích. Iniciátorem stavby byl nepochybně Karel IV., který pro jeho založení zvolil parkán na protilehlé straně od města. Palác tak je přiložen z vnějšku k hradbě a zcela ignoruje všechny zásady pevnostní architektury. Mimo naše území, v Sasku, budoval stejný panovník hrad Karlsfried s údolním přehrazením a Oybin s celestinským klášteřem. Zatímco první z nich asi předznamenával pevnostní

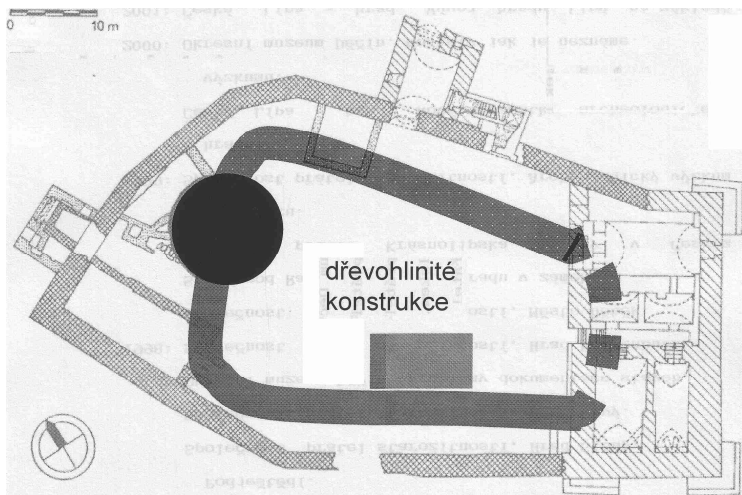
architekturu, sloužící k ochraně a proclívání významné zemské komunikace, ukazuje druhý z nich spíše nástup k zámeckým stavbám. Jejich vývoj však přerušily válečné události 15. století, které se ovšem královských hradu v severních Čechách nedotkly.

2 Šlechtické hradby

Ještě v první polovině 13. století založil některý ze šlechtických rodů, snad Ronovci, bezejmenný hrad u *Hvězdy* (obr. 10). Tato ojedinělá stavba románského slohového výrazu doloženého sporými relikty zdiva, již předznamenává běžnou hradní produkci šlechty 13. století. Jako spojnice mezi královskými hradby přechodného typu a šlechtickými sídly bergfritové dispozice leží nejstarší podoba hradu *Lipý* (obr. 11), vzniklá někdy ve třetí čtvrtině 13. století.

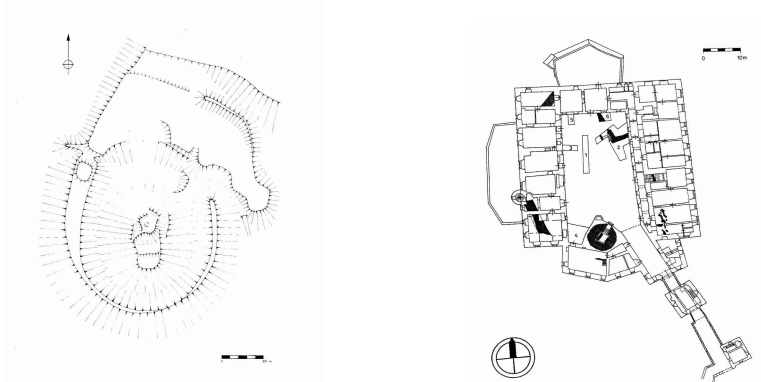

Obr. 10: Hrad u Hvězdy (Gabriel–Panáček 2000,82).

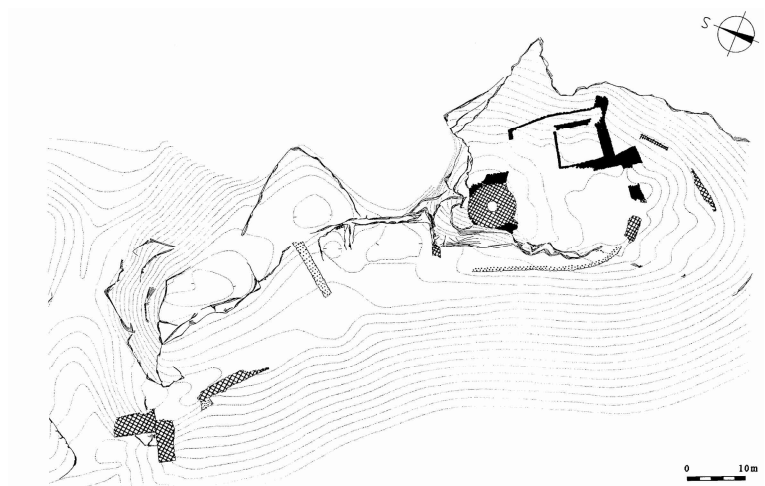

Obr. 11: Hrad Lipý (podle Gabriel–Panáček 2000, 44).

Běžné šlechtické hrady bergfritového dispozice, vzniklé někdy v druhé polovině 13. století jsou jedno- či vícedílné lokality s bergfritem v čele a palácem v zadní části hradbou chráněného staveniště. V naší sondě je zastupují *Schönbuch* (obr. 12), *Šarfenštejn* (obr. 13), *Lemberk* (obr. 12) nebo *Michalovice* (obr. 14). Uplatnění těchto staveb ve 14. století vedlo ke změnám, přibližujícím jejich polohu i podobu ke královským hradům

Obr. 12: Hrady Schönbuch (Gabriel 1986, 49) a Lemberk (Gabriel–Panáček 2000, 105).

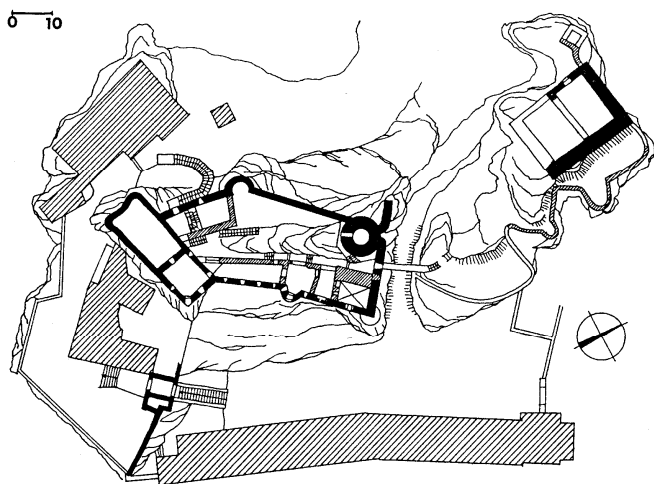

Obr. 13: Hrad Šarfenštejn (podle Šedivý 2000, 159).

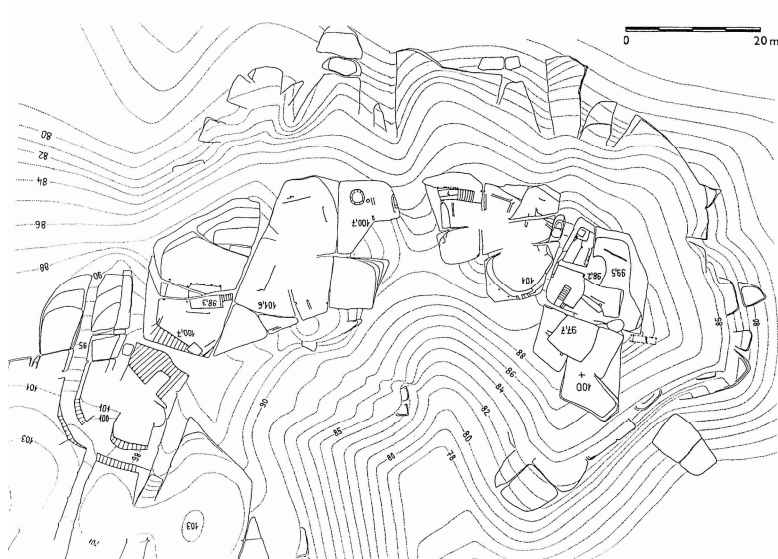
Obr. 14: Hrad Michalovice (Durdík–Gabriel–Chotěbor–Peřina 2005, 25).

Rozvinutím či změnou komunikačního schématu se vytváří některé varianty hradů bergfritové dispozice (*Kokořín*; *Střekov* obr. 15; *Zvířetice*). Současně dochází k postupnému uvolňování opevňovacích prvků a upřednostňování pohodlného a reprezentativního bydlení. Náznaky tohoto trendu spatřujeme již na hradě *Dražicích*, dostavěném francouzskou hutí.

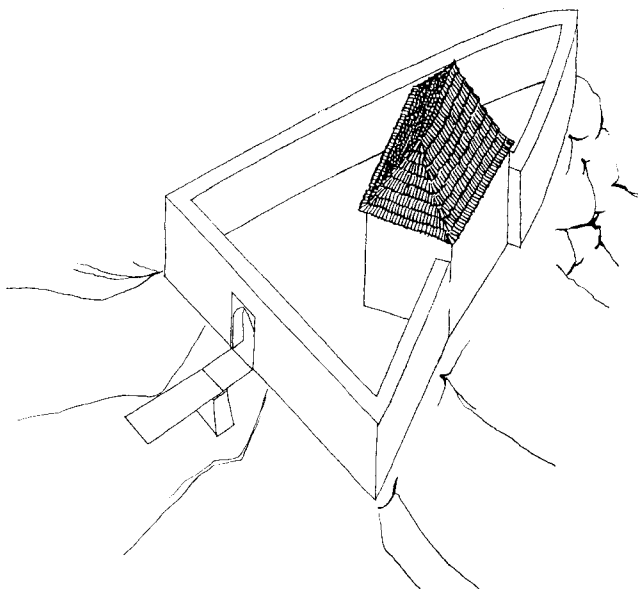
Obr. 15: Hrad Střekov (Durdík 1999, 525, 526).

Odlišný charakter nabízí chudší hrady, vybavené často jedinou stavbou. Archeologizace většinou nedovoluje rozhodnout, zda se jednalo o nejvýše patrové stavení, nebo o obytnou věž s jakou se setkáváme na *Hrubém Rohozci*, kde se částečně zachovala v zámecké přestavbě. Podobně asi vyhlížel i dřevěný bezejmenný hrad u *Zakšína* (obr. 16).

Obr. 16: Bezejmenný hrad u Zakšína (Gabriel–Panáček 2000, 153).

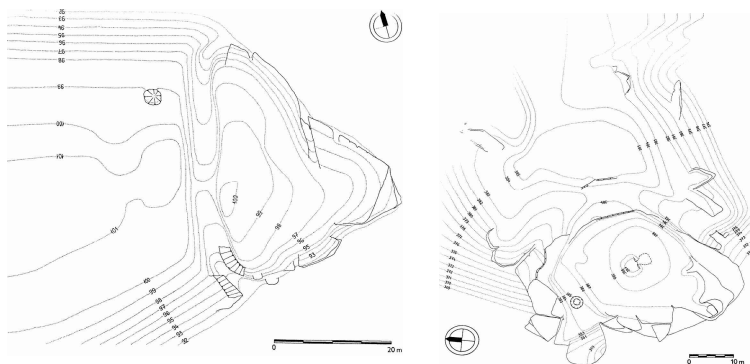
Opačnou variantu typu s obytnou věží můžeme spatřit v reliktech hradu *Vřisku* (obr. 17) a na bezejmenných lokalitách u *Křidy*, *Zbyn*, *Velenic*, *Dražejova*, *Loubí* a nejspíše i na hradě *Čapu* (obr. 18–20). Někam mezi hrady se složitější zástavbou a hrady pouze s obytnou věží náleží *Chudý Hrádek* (obr. 20), který by snad mohl být i reminiscencí na hrady s plášťovou zdí. V každém případě se zde uplatnil vstup s pravoúhle zalomeným mostem.

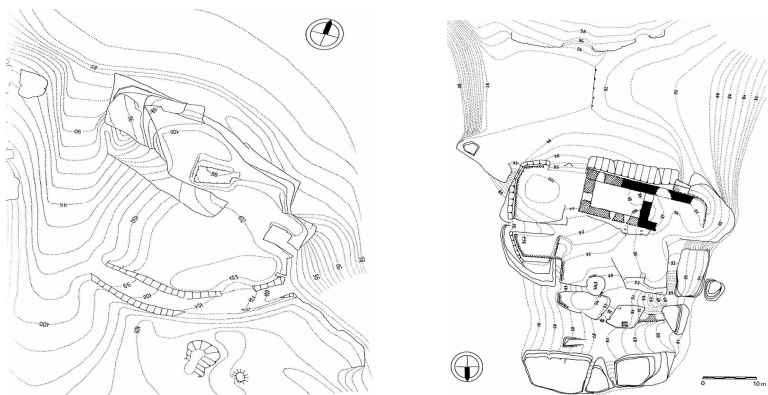
Obr. 17: Hmotová rekonstrukce hradu Vřisku (Gabriela–Panáček 2000, 54).

Obr. 18: Plány bezejmenných lokalit u Křídý a Zbyn (Gabriela–Panáček 2000, 92, 133).

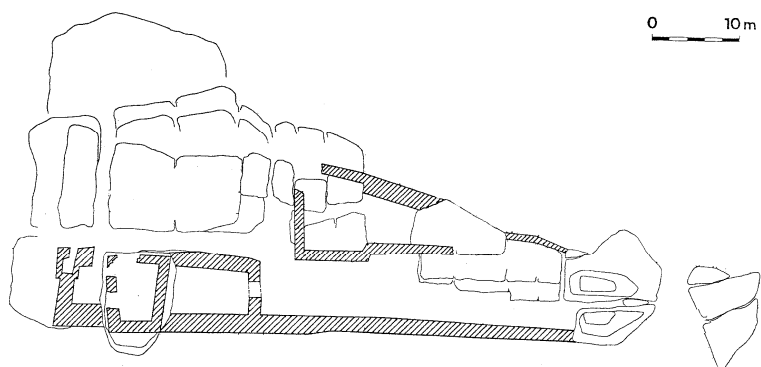
Obr. 19: Plány bezejmenných lokalit u Loubí a hradů Čapů (Gabriela–Panáčka 2000, 103, 159).

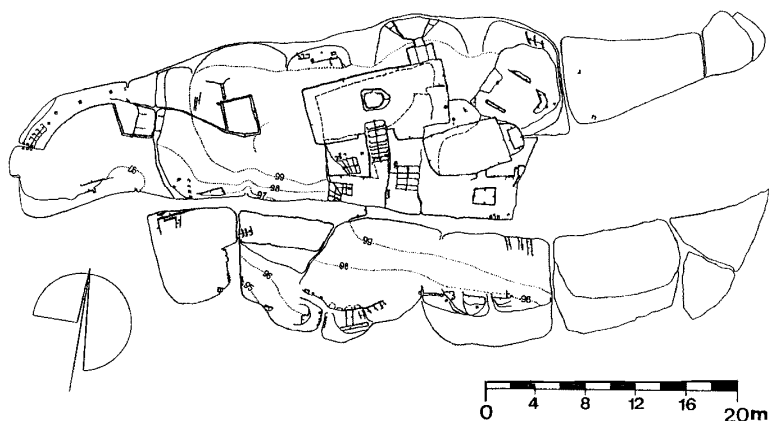
Obr. 20: Plány bezejmenné lokality u Velenic a Chudého Hrádku (Gabriela–Panáčka 2000, 145, 57).

Hrady s hlavní a často i jedinou věžovou stavbou století. Zdá se, že věže představovaly jeden z nedůležitějších prvků skalních hradů (Gabriel–Vaněk 2006, 43–44). Funkci věže na nich však plnily osamocené skalní bloky. A stejně jako u zděných věží i věže, využívající skalní bloky, odrážejí různý přístup majitelů k jejich funkci. Na řadě hradů pravděpodobně sloužily pouze v době ohrožení (*Šauenštejn*; druhá stavební etapa *Helpfenburku* obr. 21), jinde plnily i funkce jiné (*Stohánek*;

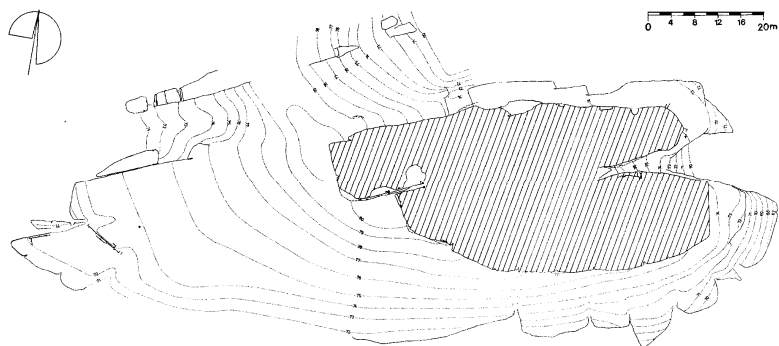
Falkenštejn obr. 22, 23). V každém případě se však zdá, že starší představa o hradním jádře, vysekaném ve skále a vybudovaném na horním plató skalního suku, bude muset ustoupit novému modelu (Gabriel v tisku).

Obr. 21: Hrad Helfenburk ve druhé stavební etapě. Podle F. Gabriela–J. Smetany(1994, 54).

Obr. 22: Hrad Falkenštejn, horní plató skalního suku. Podle F. Gabriela–V. Vaňka (2006, 45).

Obr. 23: Hrad Falkenštejn, terén v rovině paty suku. Podle F. Gabriela–V. Vaňka (2006, 47).

To, že skalní blok chápal středověký člověk jako věž, dokládá hrad *Jestřebí*, kde obvod horního plató chrání pouze stínky hrady (obr. 24).

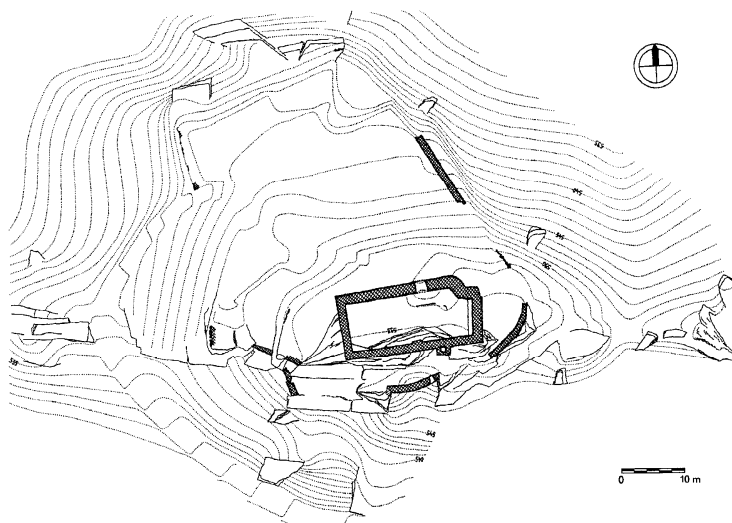

Obr. 24: Hrad Jestřebí, horní plató chrání parapetní zeď se stínkami (foto F. Gabriel).

Také nejchudší šlechtická sídla, tvrze, využívala věžovou stavbou k bydlení. Odtud se, dle T. Durdíka (1999, 118)

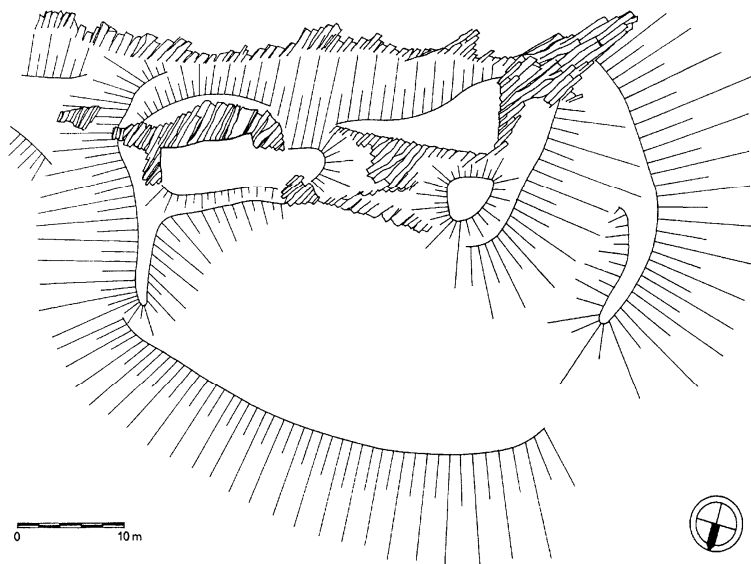
dostala obytná věžová stavba na hrady husitských hejtmanů, situované povětšinou na kupách. Na ně se šlechtický hrad stěhuje již od poslední třetiny 14. století. Na základě rozboru jejich dispozice z nich F. Gabriel–J. Panáček (1998, 98–101) vydělil dva typy.

První z hradních typů, situovaných na kupách, je dvojdílný s nižším předhradím, přiloženým pouze jednou delší stranou k výše situovanému jádru. Vstup se do předhradí otevírá v některé z kratších stran (*Litýš; Kamenice obr.25; Pihel; Panna obr.26; Svojkov*).

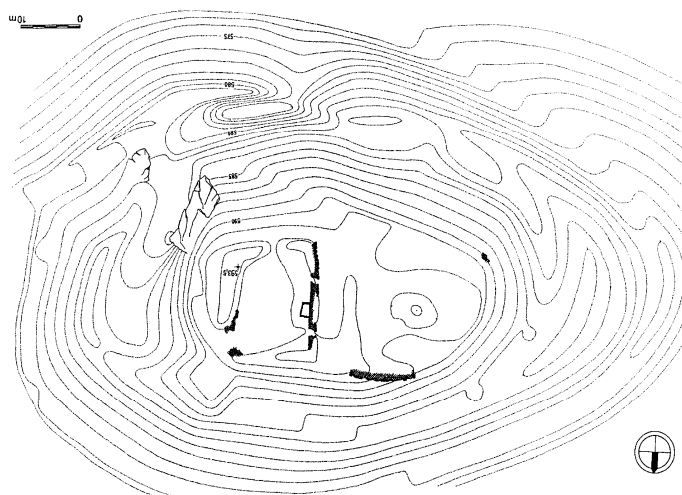

Obr. 25: Hrad na Zámeckém vršku u České Kamenice (Gabriel–Panáček 1998).

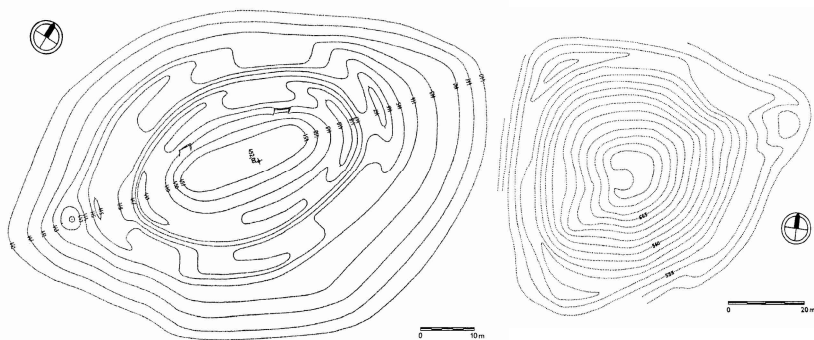
Charakteristickým znakem druhého typu je jednodílná dispozice, opevněná uzavřeným příkopem a vybavená nejspíše jedinou obytnou stavbou (*Falkenburk obr. 27; Hamerský Špičák; Mazova horka obr. 28*).

Obr. 26: Hrad Panna (Gabriel–Panáček 1998).

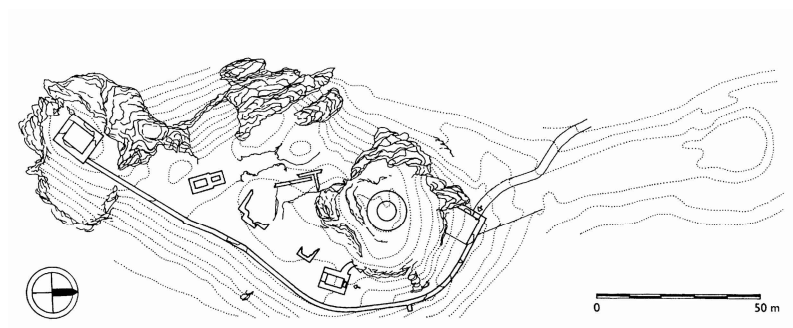

Obr. 27: Hrad Falkenburk (Gabriel–Panáček 1998).

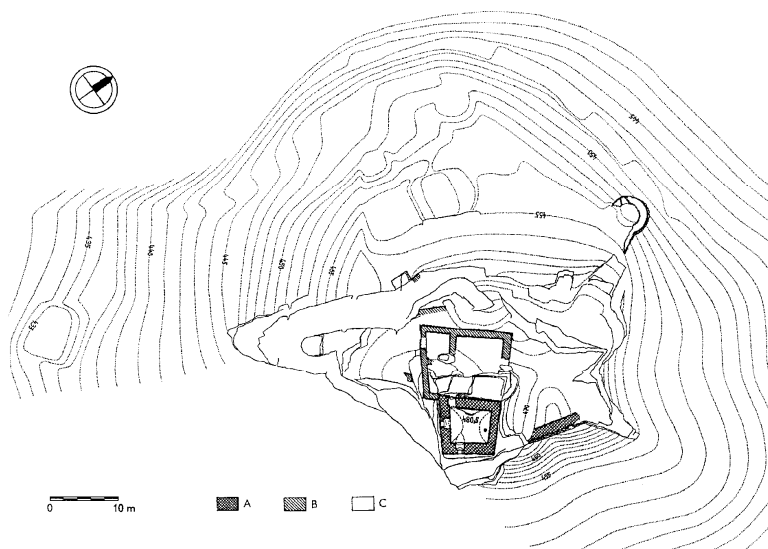
Obr. 28: Bezejmenné hrady na Hamerském Špičáku a na Mazově Horce (Gabriel–Panáček 1998).

Přerušením přístupové komunikace příkopem, přetínajícím úbočí nebo svršek kupy, přechází dispozice hradního staveniště na ostrožnu (*Kalich 1, Kalich, obr. 29; Zámecký vrch*).

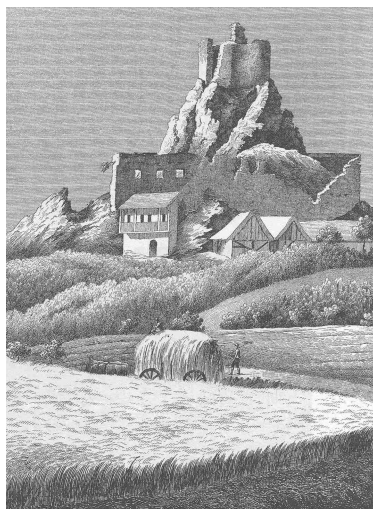
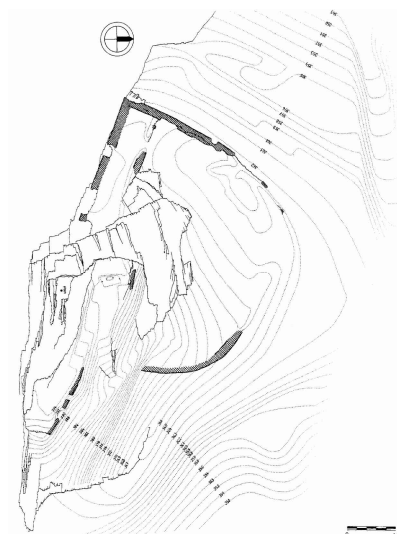

Obr. 29: Hrad Kalich (Gabriel–Panáček 1998).

Jako další typ dnes přidáváme dvojdílné hrady, kde výše situované jádro obíhá níže položené předhradí nejméně ze dvou stran, případně i zcela (*Starý Berštejn 1, Starý Berštejn 2, Starý Berštejn 3, obr. 30; Fredevald; Kamýk obr. 31; Ralsko obr. 32; Ronov obr. 33; Vrabinec obr. 34*).

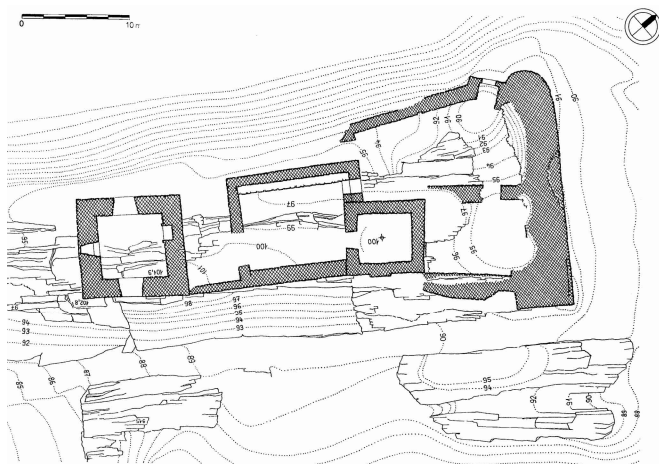

Obr. 30: Hrad Starý Berštejn. A-první stavební etapa, B-druhá stavební etapa, C-třetí stavební etapa (Gabriel–Panáček 1998).

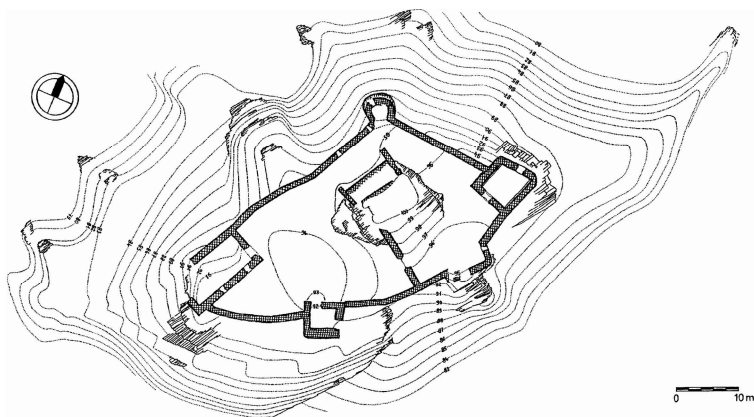

Obr. 31: Hrad Fredevald (Gabriel–Panáček 2000, 52) a Kamýk (Heber 2006, 205).

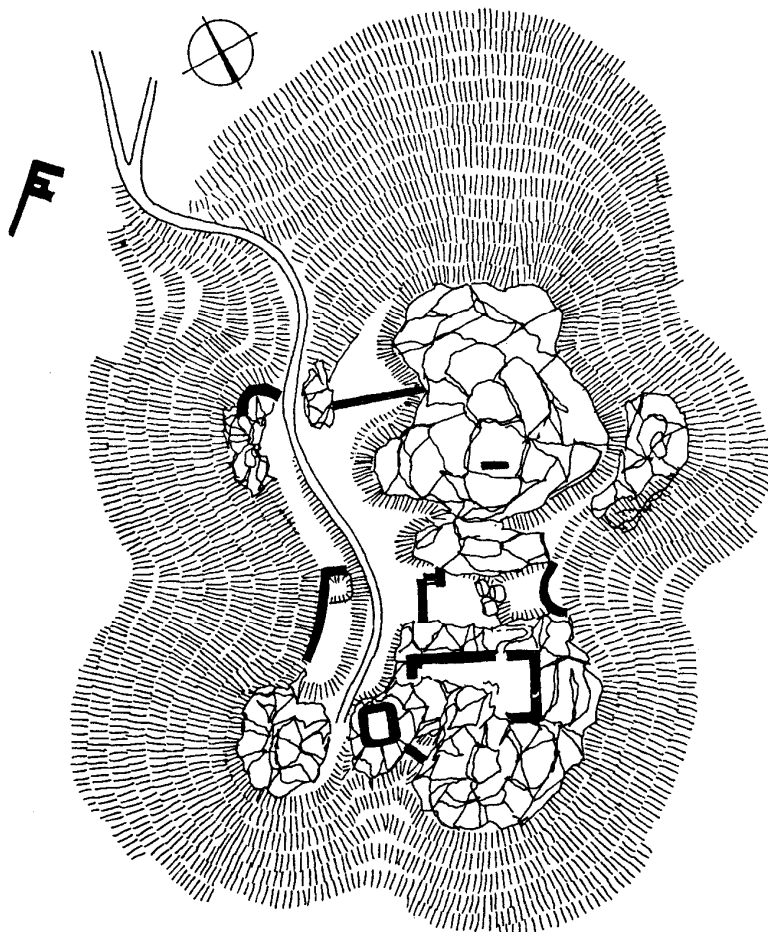
Zaujímá-li věžovitá stavba celé jádro, jedná se vlastně o typ skalního hradu (*Fredevald* obr. 31; *Vrabinec* obr. 34). U obou se ostatně také zdá, že obytný prostor situoval stavitel ve spodním díle, zatímco obytná věž asi sloužila pouze v době nebezpečí, podobně jako tomu mohlo být na hradě Trosky, ležícím mimo sondu (Gabriel v tisku). Lokality *Ronov* (obr. 33) a *Ralsko* (obr. 32) však představují, jak ukazuje absence některých jejich funkcí, vyplývající z písemných pramenů, spíše nastupující pevnosti.

Obr. 32: Hrad Ralsko (Gabriel–Panáček 1998, 86).

Obr. 33: Hrad Ronov (Gabriel–Panáček 1998, 88).

Obr. 34: Hrad Vrabinec (Durdík 1999, 606).

Po husitských válkách, prodloužených v severních Čechách o války lužicko–vartenberské, opouští šlechta svá starší sídla a buduje si pohodlnější a reprezentativnější zámky, ovlivňované ve své podobě jinými požadavky.

ZÁVĚR

Při studiu hradních staveb ve vymezené sondě a nepochybně v celých severních Čechách, jistě nepřekvapí typová shoda těchto staveb s funkčně stejnými objekty v Čechách. Odlišnosti, které zde zjišťujeme, se váží na terénní tvary, užívané jako staveniště hradů. Jedná se především o pískovcové podloží, snadno opracovatelné a současně dobře dochovávající jak celé vysekané objekty staveb, tak i stopy po stavebních aktivitách. Především na tomto podloží si však musíme klást otázky jejich funkce a redukovat tak značně větší počet lokalit, považovaných za hrady.

Literatura

- Durdík, T. 1998: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2007: Hrady přechodného typu v Čechách–Burgen des Übergangstyps in Böhmen. Praha.
- Durdík, T.–Bolina, P. 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě–Mittelalterliche Burgen in Böhmen und Mähren–Medieval Castles in Bohemia and Moravia. Praha.
- Durdík, T.–Gabriel, F.–Chotěbor, P.–Peřina, I. 2005: Castrum Bene 9 Exkursionsführer, Ústí nad Labem–Praha.
- Gabriel, F. 1986: České Švýcarsko očima archeologa–Resumé. Děčín.
- Gabriel, F. 1995: Struktura rozložení hradů na pískovcích–Sandstone Foundation Influencing the Location of Fortresses–Die Struktur der Streuung von Burgen auf Sandsteinfelsen. Historický geografie 28, 49 – 61.
- Gabriel, F. 1996: K metodám a problémům stavební historie–Zu den Methoden und Problemen der Baugeschichte. In: Sborní Společnosti přátel starožitností 4, 25–32.
- Gabriel, F. 2001: Středověká sídelní aglomerace Bezděz–Die mittelalterliche Siedlungsagglomeration Bezděz. Časopis Společnosti přátel starožitností 109, 65–85.
- Gabriel, F. 2002: Hrad Frýdštejn–Burg Frýdštejn. Castellologica bohemia 8, 173–192.
- Gabriel, F. 2006: Teoretické aspekty studia hradních staveb. Ústí nad Labem.
- Gabriel, F. v tisku: vztah stavby "věž" k typu "skalní hrad" v severních Čechách. Castellologica bohemia 11.
- Gabriel, F.–Panáček, J., 1998: Severočeské hrady na kupách–Nordböhmisches Burgen auf Bergkuppen. Castellologica bohemia 6, 69–106.
- Gabriel, F.–Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa–Resumé. Praha.
- Gabriel, F.–Podroužek, K. 2006: Pracovní hypotéza k raně novověkému osídlení na pískovcích–Arbeitshypothese zur

- früh-neuzeitlichen Siedlung auf Sandstein. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 11, 121–128.
- Gabriel, F. –Podroužek, K. –Zahradník, P. 2001: Skální sídlo u Sloupu–Die Einsiedlerstein bei Sloup. Vlastivědná knihovnička SPS, svazek 10, Praha.
- Gabriel, F. –Smetana, J. 1994:Stavební vývoj hradu Helfenburku–Bauentwicklung der Burg Helfenburg. Archaeologia historica 19, 51–64.F. Gabriel
- Gabriel, F.–Vaněk, V. 2006: České Švýcarsko ve středověku–BöhmischeSchweiz im Mittelalter. Vlastivědná knihovnička SPS, svazek 13, Praha.
- Heber, F., H., 2006: České hrady zámky a tvrze Severní Čechy. Praha.
- Neugebauer, A. 1986: Pfaffenstein und Neurathen. Pirna.
- Šedivý, J. 2000: Hrad Ostrý - Scharfenstein–Burg Ostrý – Šarfenštejn. Castellologica bohemia 7, 151–169.
- Wohntürme: Sborník kolokvia z roku 2001, Langeneißbach 2002.

PhDr. František Gabriel, Ph.D.

narozen: 4.1.1949

Vzdělání:

1974: dokončení vysokoškolského studia na Filosofické fakultě UJEP v Brně

1983: PhDr. na Filosofické fakultě UK v Praze

2003: Ph.D. na Fakultě architektury ČVUT v Praze

Pracovní činnost:

1975-1988: Krajské muzeum v Teplicích, samostatný odborný pracovník, vedoucí archeologického oddělení

1988-1990: Projektová a inženýrská organizace Praha, samostatný odborný pracovník

od 1990: Památkový ústav v Ústí nad Labem, vedoucí oddělení výzkumu, průzkumu a dokumentace

souběžně

1995-1999: externí pracovník PF UJEP v Ústí nad Labem

od 2001: samostatný odborný asistent FF UJEP v Ústí nad Labem

od 1992: soukromě stavebně historické průzkumy

1/ Elaboráty 114 stavebně historických průzkumů (uloženo ve Státním ústředním archivu Praha a v ARÚ AV ČR Praha.

2/ Vedení a zpracování cca 120 archeologických výzkumů v Čechách (Nálezové zprávy uloženy v ARÚ AV ČR Praha)

3/. Ve vědeckovýzkumné činnosti se orientuji na:

a/ Hradní stavby na pískovcovém podloží (formální struktura, její interpretace, datace a funkce, modely vývoje).

b/ Hradní stavby severních Čech (formální struktura, její interpretace - datace a funkce, modely vývoje).

c/ Sídlení na pískovcovém podloží (formální struktura stop a reliktní, interpretace, modely vývoje).

d/ Středověká města v severních Čechách (archeologické a stavebně historické doklady).

e/ Středověké sakrální stavby v severních Čechách (stavební vývoj)

f/ Středověká červeně malovaná keramika (vývoj, možnosti datace, výrobní okruhy).

4/Pedagogická činnost:

a/ přednášky: Dokumentace hmotných pramenů, Dějiny architektury (pravěk až gotika), Terminologie staveb, Stavebně historické průzkumy, Úvod do studia architektury.

b/ vedení Bc a Mgr. prací

c/ posudky na závěrečné práce různého stupně

5/Publikační činnost:

a/ 109 odborných článků v časopisech

b/ 8 monografií